مجله علمی سلام
Salam Academic Journal
Journal Homepage: https://www.resaearch.salam.edu.af
سال هشتم، دور دوم، شماره ۴، خزان سال ۱۴۰۲هـ ش

د متقدمینو تفسیر پوهانو په وړاندې د قرآن کریم د محکم او متشابه آیتونو په تقسیم او تعریف کې د وقف رول

The Exegesis of Explicit (Muhkamat) and Implicit (Mustashabihat) Verses in the Holy Qur'an: The Role of Stopping (Waqf) According to Early Scholars

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16757765

پوهنوال دکتور محمد مزمل اسلامی[1]

ISSN: 3078-9575 (Print)
ISSN: 3078-9583 (Online)
تاریخ نشر: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰
تعداد صفحات: ۱۰
از صفحه ۱۱۰ تا ۱۱۹

لنډیز

د متقدمینو تفسیر پوهانو تر مینځ د قرآن کریم د محکم او متشابه آیتونو د تعریف او تقسیم په اړه مختلف آند لوري رامینځته شوي دي چې متشابهات یې په مختلفو ډولو ویشلي او په مختلفو ډولونو یې تعریف کړي دي. د محکم او متشابه په دغو تعریفونو او ویشلو کې د محکم او متشابه اړوند آیت (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ) کې د وقف قضیه بنسټیز رول لري. په دغه لنډه مقاله کې د متقدمینو تفسیر پوهانو په وړاندې د محکم او متشابه په تعریف او تقسیم کې د وقف همدغه رول څیړل شوی، د هغه حالتونه او پرهغو باندې د استدلال کیفیت روښانه شوی، او پر هغو کې غوره او راجح نظر په ګوته شوی دی. متقدمینو تفسیر پوهانو د محکم او متشابه آیتونو په تعریف او تقسیم کې په آیت کې په راغلو دوو وقفونو استدلال کړی، څنو یې یوه وقف ته ترجیح ورکړې او بل یې له پامه غورځولی او څنو نورو یې د هغوی په عکس دریځ نیولی دی او څنو نورو بیا دواړه په یو وخت کې معتبر ګڼلي دي. یوې ډلې علماوو په آیت کې یوازې د (اللَّهُ) پر مبارک لفظ باندې وقف ته اعتار ورکړی او په همدې بنسټ یې متشابهات یوډول ګڼلي او هغه یې داسې تعریف کړې چې له الله پاک پرته بل څوک یې پر تأویل علم نه لري.

دویمې ډلې بیا په آیت کې د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) لفظ باندې وقف معتبر ګڼلی او د (اللَّهُ) پر مبارک لفظ یې وقف له پامه غورځولی دی، او بنا پر همدې یې متشابهات یو ډول ګڼلي او هغه یې داسې تعریف کړې چې راسخ علماء یې په تفسیر او بیان باندې پوهیږي.

او دریېمې ډلې علماوو بیا دواړه وقفونه په نظر کې نیولي دي او بنا پر دې یې متشابهات دوه ډوله تقسیم کړي او هر یو یې جلا جلا تعریف کړی دی. د دوی پر وړاندې د لومړي وقف د اعتبار پر بنسټ د متشابهاتو لومړی نوعه هغه ده چې د

[1]. د کابل ښوونې او روزنې پوهنتون د اسلامي علوم پوهنځي استاذ +9378649191 mmislami@gmail.com

هغو په تأویل باندې یو ازې الله پاک علم لري او له هغه پرته بل څوک – که هغه راسخ علماء دي او که نور – د متشابهاتو د تأویل علم ته لاسرسی نه لري. د دویم وقف پر بنسټ د متشابهاتو دویمه نوعه هاغه ده چې د هغو د تأویل پوهه د عامو مسلمانانو له مینځه راسخو علماوو ته هم حاصله ده. چې همدا د متشابهاتو په تقسیم او تعریف کې د وقف د رول په هکله صحیح او جامع نظر او موقف دی.

کلیدي کلمات: تأویل، تفسیر پوهان، متشابهات، محکمات، وقف.

سریزه

الحمد لله رب العلمین، والصلاة والسلام على سیدنا وحبیبنا رسول الله الصادق الأمین، وعلى آله، وأصحابه، ومن اهتدى بهدیه، و دعى بدعوته إلى یوم الدین؛ أما بعد:

فقد قال الله سبحانه وتعالى:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ.[2]

الله پاک په پورتني مبارک آیت کې د قرآن کریم آیتونه په دوه ډوله ویشلي دي: محکمات او متشابهات. محکمات یې د قرآن کریم اصل معرفي کړي او د متشابهاتو پلټنه یې د کږو زړونو والاوو کار ګڼلی دی.

ورسره په دې آیت کې د (اللَّهُ) او (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) په الفاظو باندې وقف را نقل شوی دی چې د متشابهاتو په تقسیم او تعریف کې پرې علماوو په مختلفو بڼو استدلال کړی دی.[3]

له همدې کبله د محکماتو او متشابهاتو پېژندل او په هغو کې د وقف رول خورا اړین او عملا ورته ډېره پاملرنه شوې ده.

د متقدمینو[4] قرآني تفسیر پوهانو تر مینځ د محکم او متشابه د تعریف او تقسیم په اړه درې آند لوري رامینځته شوي دي چې متشابهات یې په مختلفو ډولونو ویشلي او په مختلفو ډولو یې تعریف کړي دي.

د محکم او متشابه په دغو تعریفونو او ویشلو کې د محکم او متشابه اړوند آیت کې د وقف قضیه بنسټیز رول لري. په دغه لنډه مقاله کې د متقدمینو تفسیر پوهانو په وړاندې د محکم او متشابه په تعریف او تقسیم کې د وقف همدغه رول څېړل کېږي، د هغه حالتونه او پرهغو باندې د استدلال کیفیت روښانه کېږي، او په هغو کې غوره او راجح نظر په ګوته کېږي.

---

[2] - د آل عمران سورت، ۷ آیت.

[3] - له کومه ځایه چې وقفونه اجتهادي دي او توقیفي نه دی، او د معنی تر صحت او عدم صحت او د هغو تر مراتبو پورې تړاو لري، ځکه نو په دې آیت کې د وقف په اړه د علماوو تر مینځ مختلف آراء وجود لري کوم چې د متشابهاتو په تعریف او تقسیم کې خپل اثر لري. لیکوال

[4] - متقدمین مفسرین: (تقدم) یو نسبي امر دی؛ هره مخکینی زمانه له وروستی څخه متقدمه ده، او هر مخکینی شخص د وروستي له پاره متقدم دی په دې هکله کومه ټاکلې فاصله زمانه نشته، د همدې له پاره لېدل کیږي چې د هرې زمانې مفسر له خپله ځان څخه مخکې علماء د متقدمینو په نامه یادوي. صحابه کرام، تابعین او تبع تابعین د متقدمینو په لومړي سر کې قرار لري. دلته له متقدمینو څخه مراد د نوي عصر یا د نهضت له عصر -کوم چې بنسټ یې سید جمال الدین افغان رحمه الله ایښی- څخه مخکیني علماء مراد دي. په بل عبارت له دیار لسمې هجري پېړۍ څخه مخکني علماء د متقدمینو مفسرینو په توګه ګڼل شوي دي. لیکوال

د مسئلې بیان

یو شمېر متقدمینو تفسیر پوهانو د محکم او متشابه آیتونو په تعریف او تقسیم کې په آیت کې په راغلو وقفونو استدلال کړی، ځنو یې یو وقف ته ترجیح ورکړې او بل یې له پامه غورځولی او ځنو یې د هغوي په عکس دریځ نیولی دی او ځنو نورو بیا دواړه په یو وخت کې معتبر ګڼلي دي.

هڅه کیږي څو په دغه څېړنه کې د متقدمینو تفسیر پوهانو په وړاندې د متشابهاتو په تعریف او تقسیم کې د وقف رول او د هغه په اړه صحیح دریځ روښانه او په ګوته شي.

د څېړنې ارزښت او د هغې اړتیا

دغه څېړنه له څو اړخونو ارزښتناکه او اړینه ده:

په دې سره به د محکم او متشابه په تقسیم او تعریف کې د اختلاف ځنې لاملونه په ګوته شي.

د دې څېړنې له وروستیو پایلو سره به د محکم او متشابه په تعریف او تقسیم کې په آیت کې د وقف رول څرګند او په دې اړه به د تفسیرپوهانو تر مینځ صحیح موقف په ګوته او روښانه شي.

په دې څېړنې سره به د آل عمران سورت د اوم آیت سم تفسیر او سمه پوهېدنه هم اسانه شي، او هم به ورسره په دې اړه د یو شمېر کږو او انحرافي پوهېدنو او انګېرونو مخه ونیول شي.

د څېړنې موخه

د څېړنې موخه داده چې د متقدمینو تفسیر پوهانو په وړاندې د محکم او متشابه په تعریف او تقسیم کې د وقف بنسټیز رول او د هغه په اړه د تفسیر پوهانو تر مینځ صحیح دریځ او موقف په ګوته شي.

اصلي پوښتنه

د متقدمینو تفسیر پوهانو په وړاندې د محکم او متشابه په تعریف او تقسیم کې په اړوند آیت کې وقف څه رول لري؟

فرعي پوښتنه

د محکم او متشابه په تعریف او تقسیم کې په اړوند آیت کې د وقف د رول په اړه د متقدمینو تفسیر پوهانو تر مینځ صحیح موقف کوم دی؟

د څېړنې منهج او تګلاره

د څېړنې منهج او تګلاره د څېړنې د طبیعت پر اساس پر استقرائي او وصفي منهج ولاړه ده.

د متقدمینو تفسیر پوهانو په یو شمیر مهمو تفسیري کتابونو کې موضوع پلټل شوې او له تحلیل او مناقشې وروسته ترې استنباط صورت موندلی دی او اصل موضوع توصیف شوې او معرفي شوې ده.

مخکینی څېړنې

د قرآن کريم د محکم او متشابه په تعريف او تقسيم کې په اړوند آيت کې د وقف قضيې ته يو شمېر متقدمينو تفسير پوهانو تر يوه بريده اشاره کړې ده چې په لاندې توگه يې لنډيز را اخلو:

ابو جعفر ابن جرير الطبري په دې اړه وايي: تفسير پوهان په دې کې سره مختلف دي چې د "وَالرَّاسِخُونَ" لفظ د "الله" پر لفظ باندې عطف دی په دې معنی چې راسخينو ته هم د متشابه تأويل زده دی او يا دا چې جمله د "الله" پر لفظ بشپړه شوې او "والرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ . ." نوې مستأنفه جمله ده؛ په دې معنی چې راسخين يوازې وايي چې پر متشابه مو ايمان راوړی او دامو منلې چې په متشابه باندې له الله پاک څخه پرته بل څوک نه پوهيږي؟

نو ځنو ويلي چې د آيت معنی داسې ده: د متشابهاتو په تأويل باندې يوازې الله پاک پوهيږي چې په خپل علم سره ځانگړی دی؛ پاتې شول راسخون في العلم، نو د هغوی خبره داده چې: مونږ پر متشابه او محکم ايمان لرو او دا ټول د الله له لوري گڼو.

دا قول د عائشې صديقې، عبد الله بن عباس، عروة بن زبير، أبو نهيک الأسدي، عمر بن عبد العزيز،[5] مالک او يو شمېر نورو دی.

او ځنو نورو ويلي چې د آيت معنی داسې ده: د متشابهاتو په تأويل باندې له الله پاک او راسخينو پرته نور څوک نه پوهيږي، خو راسخين د خپل علم له پوخوالي سره سره وايي چې: "آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا". مونږ پر متشابه او محکم ايمان لرو چې دا ټول د الله له لوري دي.

دا قول د عبد الله بن عباس، مجاهد،[6] الربيع،[7] ابن جعفر بن زبير[8] او يو شمېر نورو دی.[9]

أبو جعفر طبري د لومړۍ ډلې سره هم نظره دی، او د (أبيّ) په قرائت: (وَيَقُولُ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ)، او (عبد الله بن مسعود) په قرائت: (إِنْ تَأْوِيلُهُ إِلا عِنْدَ اللَّهِ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ) باندې استدلال کوي.[10]

د دواړو نظريو توفيق او سره يوځای کول:

قاضي ابن عطيه[11] په خپل تفسير (المحرر الوجيز) کې لومړی دويم نظر غوره کړی او بيا يې د دواړو تر مينځ اتفاق او نږدې والي ته اشاره کړې ده. په دې توگه چې (متشابهات) يې غيبي حقايقو او لغوي وجوهو ته ويشلي دي او (راسخين) يې د دويم ډول

[5] - أبو حفص عُمَر الأموي القرشي (61 - 101 هـ = 781 - 720 م) د عبد العَزِيز زوی د مروان لمسی، په عادل او پينځم راشده خليفه شهرت لري، په مدينه منوره کې زېږېدلی او هملته لوی شوی، د وليد پر وخت د مدينې والي پاتې شوی، د سليمان وزير او له هغه وروسته خليفه شو، او دونيم کاله خلافت يې کړی. ودې کتل شي: الزرکلی، الأعلام: ۵۰/۵.

[6] - مجاهد د جبر زوی (په فتحې د جيم او سکون د باء سره) المکي أبو الحجاج المخزومي المقرئ. په تابعينو کې د تفسير په علم کې تر ټولو پوه شخص و، په کال (۲۱) هجري د عمر بن الخطاب په خلافت کې زېږېدلی او د (۱۰۰) او (۱۰۴) هجري کلونو تر مينځ د (۸۳) کلو په عمر د سجدې په حال کې وفات شوی. ودې کتل شي: تهذيب التهذيب: [32\42-44] (باختصار).

[7] - الربيع البکري الحنفي البصري الخراساني د انس زوی. د أبو جعفر منصور په خلافت کې په کال (139) يا (140) کې وفات شوی. ودې کتل شي: تهذيب التهذيب: [12\15-16].

[8] - محمد الأسدي د جعفر زوی د زبير-رضي الله عنه- لمسی او د عوام کړوسی. د مدينې منورې له عالمانو، فقيهانو او قراوو څخه و، د (۱۱۰) او (۱۲۰) هجري کلونو تر مينځ وفات شوی. ودې کتل شي: تهذيب التهذيب: [30\93].

[9] - تفسير الطبري: ۲۰۱/٦-۲۰۳. طبري: ابو جعفر طبري محمد د جرير زوی د يزيد لمسی، د مفسرينو سر لاری، د احکام القرآن، سنتو او تاريخ بې جوړې عالم او د خپل وخت امام، د طبرستان په آمل سيمه کې په (۲۲۴هجري کې زيږيدلی او په (۳۱۰) هجري کې وفات شوی. ودې کتل شي: السيوطي، طبقات المفسرين: [1\82] (په اختصار).

[10] - تفسير الطبري: ۲۰۴/٦.

(متشابهاتو) د تأويل په علم کې شريک بللي دي. بنا پر دې وقف د (الله) او (وَالرَّاسِخُونَ) پر لفظونو دواړو جايز دی. هغه وايي: کله چې د متشابهاتو په ډولونو او تعريفونو کې غور وشي نو د نظرونو اتفاق پکې راتلای شي. او دا په دې توګه چې متشابه دوه ډوله دي؛ يو يې هغه دي چې په هيڅ صورت کې د علم لاس رسی ورته نشي کيدای، لکه د اصل روح قضيه او د يو شمېر غيبي حقايقو حالت او کيفيت، لکه د قيامت پيلېدل او په هغه کې پېښېدونکي واقعات. او بل يې هغه دي چې لغوي اړخ ته ور ګرځي چې راسخين د هغو سم تأويل پيژندلی شي، لکه د عيسى -عليه السلام- په هکله چې ويل شوي دي: {وَرُوحٌ مِنْهُ}[12] نو په دې اړه راسخين صحيح خبره کولی شي، او چې د داسې الفاظو لغوي تحقيق ونه پيژني نو هغه ته اصلا راسخين نشي ويل کيدای. نو د الله پاک په دې قول کې: {وَما يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ} د (ه) ضمير مطلق متشابه ته را جع دی، کوم چې دوه ډوله دي. نو (إِلَّا اللَّهُ) باندې وقف کول بداهة غواړي چې الله پاک د ټولو متاشبهاتو په تأويل باندې په کمال او استيفاء سره عالم دی، نو که: {وَالرَّاسِخُونَ} د (الله) پر لفظ عطف شي نو راسخين به د متشابه په علم لرلو کې شامل شي خو د کمال او استيفاء په توګه نه، بلکې د دوی علم به مقتصر وي تر دويم ډول متشابهاتو پورې. او ابن عباس صاحب ته چې د متشابهاتو د علم ثبوت نسبت کيږي هغه د همدغه دويم ډول متشابهاتو علم دی، نه مطلقا. دا صحيح نه ده چې هغه ته دې د روح او قيامت د پيلېدو علم هم وي؛ سره لدې چې هغه د (ترجمان القرآن) لقب لري.

بنا پر دې: {الرَّاسِخُونَ} لفظ باندې وقف کيدای هم شي، او نه شي کيدای هم. او همدا د ابن عباس صاحب نظر هم دی. نو کومو علماوو چې ويلي چې راسخين د متشابهاتو په تأويل نه پوهيږي لومړی ډول متشابهات يې مقصد دي او يوازې د (الله) پر لفظ وقف کوي، او چې ويلي يې دي چې پوهيږي نو دويم ډول متشابهات يې مقصد دي او يوازې د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) پر لفظ باندې وقف کوي.[13]

د ابن عطية صاحب دغه د جمعې نظر أبو القاسم ابن جزي په (التسهيل في علوم التفسير)[14] کې، أ بو حيان الأندلسي[15] په (البحر المحيط[16] کې، أبو زيد الثعالبي په (الجواهر الحسان في تفسير القرآن) [17] کې او الراغب الأصبهاني په (مفردات)[18] کې او يو شمېر نورو په خپلو تفسيرونو کې ذکر کړی دی.

ښاغلي الوسي[19] همدغه نظر ته د تحقيق د ځنو امامانو نظر ويلی دی. او همدغې خبرې ته علامه بدر الدين زرکشي هم په يو بل ډول تعبير سره اشاره کړې ده؛ هغه وايي: . . ويل شوي چې په دې مسئله کې اختلاف محضې لفظي دی. په دې توګه چې کوم خلک چې

---

[11] - ابن عطية المحاربي، الغرناطي أبو محمد (481 - 542 هـ): عبد الحق د غالب زوی د عبد الرحمن لمسی د عطية کړوسی د اندلس دغرناطې اوسيدونکی و. په تفسير، حديث، شعر او قضاء کې يې مهارت درلود او په غزاګانو کې يې ډېره برخه اخسته. په کال (541) يا (546) هجري کې په لورقه سيمه کې وفات شوی. ودې کتل شي: الوافي بالوفيات للصفدي: [40/18].

(12) – سورة النساء، من آية: [171].

[13]- المحرر الوجيز، ابن عطية: [1\403 – 404] مختصرا.

[14] - [1\145]. ابن جُزَيّ الكَلْبي (693 - 741 هـ = 1294 - 1340 م): أبو القاسم محمد د أحمد زوی د محمد لمسی د غرناطې اوسېدونکی، فقيه، اصولي او لغوي عالم و. الأعلام: 5\525.

[15] - أبوحيان الغرناطي الأندلسي أثير الدين النحوي (654 - 745ه) محمد د يوسف زوی د علي لمسی د يوسف ابن حيان کړوسی. د عربيت، نحوې، تفسير، او تاريخ ستر عالم و چې په قاهره کې زېږېدلی او په قاهره کې اوسېدلی او هماغلته وفات شوی دی. و دې کتل شي: محمد بن شاکر فوات الوفيات: [71/4]، همداسې: الزرکلی، الأعلام: [7\152].

[16] - [3\23].

[17] - [2\11]. أَبُو زَيْد الثَّعَالبي (786 - 875 هـ = 1384 - 1470 م): عبد الرحمن د محمد زوی د مخلوف لمسی د الجزائر له نوميالو علماوو څخه دی. ودې کتل شي: الزرکلی، الأعلام: 331/3 په اختصار.

[18]- [1\445]. أبو القاسم الراغب الاصفهاني (000 - 502 هـ): حسين د محمد زوی د مفضل لمسی. مشهور أديب او حکيم عالم و، په اصل کې د اصفهان و خو په بغداد کې اوسيدلی، خلکو به د امام غزالي په څېر ګاڼه. ودې کتل شي: الذهبي، سير أعلام النبلاء: [20/18]، همداسې: الأعلام للزرکلی: [2\255].

وایي راسخین د متشابهاتو په تأویل پوهیږي مقصد یې دادی چې ظاهرا پوهیږي؛ نه په حقیقي بڼه. او څوک چې وایي راسخین د متشابهاتو په تأویل نه پوهیږي مقصد یې د هغو په حقیقت پوهیدنه ده، ځکه حقیقت یې یوازې الله ته معلوم دی.[20]

په همدې توګه د حدیثو د شراحو له ډلې څخه مبارک فوري[21] صاحب د ترمذي په شرح کې وروسته تر هغه چې د ابن حجر[22] صاحب قول یې د متشابهاتو په اړه نقل کړی ویلي دي: . . ځنې علماء دلته په تفصیل قائل دي او وایي چې د تأویل اطلاق په قرآن کریم کې په دوو معناوو راغلی: یو حقیقت او ما یؤول الیه الأمر، او بل تفسیر او بیان. نو که په آیت کې لومړۍ معنا مراد شي نو وقف به د (الله) پر لفظ وي او بس، ځکه د متشابهاتو حقیقت او ماهیت یوازې الله پاک ته معلوم دی او بس. او که دویمه معنا مراد شي نو بیا به وقف په (وَالرَّاسِخُونَ) باندې وي، ځکه راسخین د قرآن کریم د ټولو خطاباتو پر تفسیر او بیان باندې پوهیږي که څه هم اصلي حقیقت او ماهیت یې ورته پوره څرګند نه وي [23].

حقیقت دادی چې همدغه توفیقي نظر ته زړه او ضمیر ډاډه کیږي او اطمینان مومي، او په همدغه کې د قرآن کریم د آیتونو له ټکر او تضارب څخه نجات او خلاصون دی، له هغه ټکر او تضارب څخه کوم چې د هلاکت او تباهۍ لامل ګرځي.

دومره ده چې دغو ښاغلو لومړی متشابهات تعریف کړي او بیا یې د هغو په رڼا کې وقف پر هغو باندې مرتب کړی دی. داسې ندي شوي چې هغوی وقف اصل ګرځولی وي او بیا یې پرې متشابهات تقسیم کړي او تعریف کړي وي.

موندنې

د موضوع په اړه د مخکینو څیړنو له چټک عرض او په هغو باندې له ځغلنده نظر څخه لاندې نکات ومونډل شول:

لومړی: په آیت کې د وقف یوازې یوې بڼې ته اعتبار ورکول او دویمه بڼه له پامه غورځول؛ د (الله) پر مبارک لفظ وقف معتبر ګڼل او پر هغه باندې د متشابهاتو تعریف بنا کول، او د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) لفظ باندې وقف له پامه غورځول او هغه په هېڅ ډول نه رعایتول.

دویم: په آیت کې د وقف یوازې یوې بڼې ته اعتبار ورکول او دویمه بڼه له پامه غورځول؛ د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) پر لفظ وقف معتبر ګڼل او پر هغه باندې د متشابهاتو تعریف بنا کول، او د (الله) پر مبارک لفظ باندې وقف له پامه غورځول او هغه په هېڅ ډول نه رعایتول.

درېیم: په آیت کې د وقف دواړه بڼې په نظر کې نیول او متشابهات دوه ډوله ګڼل او دواړه جلا جلا تعریفول؛ د (الله) پر مبارک لفظ وقف هم معتبر ګڼل او پر هغه باندې د متشابهاتو د یوه ډول تعریف بنا کول، او د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) لفظ باندې هم وقف معتبر ګڼل او د هغه پر بنسټ باندې د متشابهاتو دویم ډول تعریفول.

---

[19] - ألوسی شهاب الدین السید محمود البغدادي، ستر عالم او د بغداد مفتي و، په (1270) هجري کال کې وفات شوی. موسوعة الأعلام: [1\44] په اختصار.

[20] - البحر المحیط في أصول الفقه، أبو عبد الله بدر الدین محمد بن عبد الله بن بهادر الزرکشي: (2\197).

[21] - مبارکفوري، محمد عبد الرحمن د شیخ عبد الرحیم زوی او د بهادر لمسی، علامه، حافظ، حجت او له سترو محدثینو څخه و. په کال (۱۲۸۳) هـ ق کې د هند په مبارکفور سیمه کې زېږېدلی، علوم یې له خپل پلار او نورو شیوخو څخه تر لاسه کړي او د حدیثو علم ته یې ځانګړې پاملرنه کړې ده، او په کال (۱۳۵۳) هـ ق کې په خپل وطن کې وفات شوی. الموسوعة الحرة.

[22] - أبو الفضل شهاب الدین ابن حجر أحمد الکناني العسقلاني د علي زوی د محمد لمسی (773 - 852 هـ) اصلي وطن یې د فلسطین عسقلان دی خو زېږېده او مړینه یې د مصر په قاهره کې شوې. د علم او تاریخ له امامانو څخه دی. الأعلام للزرکلی: [1\178] په اختصار.

[23] - تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي، أبو العلا محمد عبد الرحمن بن عبد الرحیم المبارکفوري [8/272 – 273]، دار الکتب العلمیة – بیروت.

مناقشة

په آيت کې وار له واره دمتشابهاتو تعريف او بيا د نومړي تعريف پر بنسټ د وقف يوه بڼه غوره کول او يا د وقف يوازې يوې بڼې ته اعتبار ورکول او دويمه بڼه له پامه غورځول يعنې د (الله) پر مبارک لفظ وقف معتبر ګڼل او پر هغه باندې د متشابهاتو تعريف بنا کول، او د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) لفظ باندې وقف له پامه غورځول او هغه په هېڅ ډول نه رعايتول؛ همداسې په آيت کې د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) پر لفظ وقف معتبر ګڼل او پر هغه باندې د متشابهاتو تعريف بنا کول، او د (الله) پر مبارک لفظ باندې وقف له پامه غورځول او هغه په هېڅ ډول نه رعايتول څو علمي ستونزې لري چې بايد مناقشه شي:

- مخکې لدې چې په ايت کې وقف ته مراجعه وشي او هغه د متشابهاتو د تقسيم او تعريف بنسټ ورګرځول شي متشابهات تقسيمول او تعريفول علمي او موضوعي ندي څرنګه چې د دواړو لوريو په نظريو کې څرګنديږي.
- د وقف د يوې بڼې ترک کول او نه اعتبارول په هيڅ کومې علمي ضابطې باندې ولاړ نه دي، په داسې حال کې چې د وقف د دواړو بڼو روايت په صحيح او معتبر سند سره نقل شوی، او دواړه دمعنی له مخې صحيح هم دي، او عملا په صحابه کرامو او تابعينو عظامو کې دواړه بڼې خپل خپل روايت کوونکي او عمل کوونکي لري.

بنا پر دې په آيت کې د وقف يو صورت اعتبارول او بل يې له نظره غورځول علمي مستند او مجوز نه لري نو ځکه په آيت کې د وقف د رول په اړه يې صحيح موقف نه شو ګڼلی. والله تعالی أعلم.

پاتې شو درېيمه نظريه او رأيه يعنې د متشابهاتو ګڼ ډولونه په پام کې لرل او په آيت کې د وقف دواړو بڼو ته اعتبار ورکول او متشابهات دوه ډوله ګڼل او هر يو جلا جلا تعريفول؛ د (الله) پر مبارک لفظ وقف هم معتبر ګڼل او پر هغه باندې د متشابهاتو د يوه ډول تعريف بنا کول، او د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) لفظ باندې هم وقف معتبر ګڼل او د هغه پر بنسټ باندې د متشابهاتو بل ډول تعريفول؛ نو دا د دوو دليلونو له مخې په آيت کې د متشابهاتو په تقسيم او تعريف کې د وقف د رول په هکله صحيح او راجح نظر او موقف دی:

1. د متشابهاتو ټول ډولونه په پام کې نيول شوي دي او له هغو څخه هېڅ يو يې له تعريف څخ بهر نه پاتې کيږي.
2. په آيت کې د وقف روايت شوې دواړه بڼې صحيح او ثابت وقفونه معتبر ګڼل او پر هغو دواړو باندې احکام بنا کول همدا هغه صحيح منهج او صحيح موقف دي، ځکه دواړه وقفونه د معنی له لحاظه صحيح دي او خپل خپل مصداق لري، او په دواړو وقفونو باندې عمل کيږي.

پايله

له پورتنۍ څېړنې څخه دې پايلې ته ورسيدو چې يو شمېر متقدمينو تفسير پوهانو د محکم او متشابه په تعريف او تقسيم کې يا خو د متشابهاتو له ډولونو څخه يو ډول په پام کې نيولي او بيا يې د هغه له مخې په اړوند آيت کې د وقف يوه بڼه غوره کړې ده، او يا يې په اړوند آيت کې لومړی د وقف يوه بڼه غوره کړې او بيا يې د هغه پر اساس متشابهات يو ډول ښودلي او تعريف کړي دي، او يا يې دواړه بڼې اعتبار کړي دي او دواړه يې د متشابهاتو په تعريف او تقسيم کې رعايت کړي دي.

يوې ډلې علماوو په آيت کې يوازې د (الله) پر مبارک لفظ باندې وقف ته اعتار ورکړی او په همدې بنسټ يې متشابهات يوډول ګڼلي او هغه يې داسې تعريف کړي چې له الله پاک پرته بل څوک يې پر تأويل علم نه لري.

دويمې ډلې بيا په آيت کې د (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) لفظ باندې وقف معتبر ګڼلې او د (الله) پر مبارک لفظ يې وقف له پامه غورځولی دی، او بنا پر همدې يې متشابهات يو ډول ګڼلي او هغه يې داسې تعريف کړي چې راسخ علماء يې په تفسير او بيان باندې پوهيږي.

او درېيمې ډلې علماوو بيا دواړه وقفونه معتبر ګڼلي دي او بنا پر دې يې متشابهات دوه ډوله تقسيم کړي او هر يو يې جلا جلا تعريف کړی دی.

د لومړي وقف د اعتبار پر بنسټ د متشابهاتو لومړی نوعه هغه ده چې د هغو په تأويل باندې يو ازې الله پاک علم لري او له هغه پرته بل څوک – که هغه راسخ علماء دي او که نور – د متشابهاتو د تأويل علم ته لاسرسی نه لري. لکه د روح حقيقت او قيامت او نو رو مغيباتو او هغو پورې د اړوندو مسائلو د دقيقو جزئياتو او تفصيلاتو علم او پوهه.

د دويم وقف پر بنسټ د متشابهاتو دويمه نوعه هاغه ده چې د هغو د تأويل او تفسير پوهه د عامو مسلمانانو له مينځه راسخو علماوو ته هم حاصله ده. لکه له خفي، مجملو او مشترکو نصوصو څخه د أحکامو استنباط او داسې نور تخصصي موضوعات چې مفسرين او فقهاء پر پوهيږي.

مصادر او مراجع

1. قرآن کريم

2. أزهر البيان في تفسير كلام الرحمن، الشيخ محمد إكرام الدين بدخشاني الأفغاني، تحشية وتعليق: معتصم بالله إكرامي، مكتبة إسلامية، لاهور- باكستان، الطبعة الرابعة(2015م).

3. البحر المحيط في أصول الفقه، أبو عبد الله بدر الدين محمد بن عبد الله بن بهادر الزركشي.

4. ابن عاشور، التحرير والتنوير = تحرير المعنى السديد وتنوير العقل الجديد من تفسير الكتاب المجيد، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي (المتوفى: 1393هـ)، الدار التونسية للنشر – تونس، 1984 هـ ،

5. ابن عطية ابو محمد عبد الحق، المحرر الوجيز في تفسيير الكتاب العزيز، 1413هـ، دار الكتب العلمية، لبنان.

6. تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي، أبو العلا محمد عبد الرحمن بن عبد الرحيم المباركفوري، دار الكتب العلمية – بيروت.

7. الثعالبي، الجواهر الحسان في تفسير القرآن، تحقيق: الشيخ محمد علي معوض والشيخ عادل أحمد، دار إحياء التراث العربي – بيروت، الطبعة الأولى - 1418هـ.

8. الطبري محمد بن جرير، جامع البيان في تأويل القرآن، 1420هـ، مؤسسة الرسالة.

9. الوسي، روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، المؤلف: محمود الألوسي أبو الفضل، الناشر: دار إحياء التراث العربي – بيروت.

10. الموسوعة القرآنية المتخصصة، مجموعة من أساتذة جامعة الأزهر، جمهورية مصر العربية، وزارة الأوقاف، المجلس الأعلى للشئون الإسلامية، بإشراف وتقديم: أ.د. محمود حمدي زقزوق وزير الأوقاف. القاهرة 1423هـ.